

HIKOYALARDA DAVR VA QAHRAMON TALQINI: MA'NAVİY EVRILISHLAR TAHLILI

(Ulug'bek Hamdamning "Na'matak" va "Uzoqdagi Dilnura"
hikoyalari misolida)

Muhammadqulova Nodira Nurilla qizi

Guliston davlat universiteti

Adabiyotshunoslik yo'nalishi 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy o'zbek nasrining yirik vakili Ulug'bek Hamdam hikoyalarida davr ruhi va qahramon xarakterining badiiy talqini tadqiq etiladi. Adibning "Na'matak" va "Uzoqdagi Dilnura" hikoyalari misolida inson ruhiyatidagi o'zgarishlar, milliy qadriyatlarning transformatsiyasi va zamonaviy jamiyatning ma'naviy muammolari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: hikoya, davr va qahramon, psixologizm, simvolizm, ma'naviy inqiroz, ekzistensializm, badiiy detal, badiiy mahorat.

Abstract: This article explores the artistic interpretation of the spirit of the times and the character of the hero in the short stories of Ulugbek Hamdam, a major representative of modern Uzbek prose. Using the examples of the stories "The Wild Rose" (Na'matak) and "Distant Dilnura" (Uzoqdagi Dilnura), the author analyzes changes in human psychology, the transformation of national values, and the spiritual challenges of contemporary society.

Key words: short story, era and hero, psychologism, symbolism, spiritual crisis, existentialism, artistic detail, artistic mastery.

Аннотация: В данной статье исследуется художественная интерпретация духа времени и характера героя в рассказах Улугбека Хамдама, видного представителя современной узбекской прозы. На примере рассказов «Шиповник» (Na'matak) и «Далекая Дильнурса» (Uzoqdagi Dilnura) анализируются изменения в человеческой психике, трансформация национальных ценностей и духовные проблемы современного общества.

Ключевые слова: рассказ, эпоха и герой, психологизм, символизм, духовный кризис, экзистенциализм, художественная деталь, художественное мастерство.

KIRISH

Badiiy adabiyot, xususan, uning epik turiga mansub hikoya janri har qanday davrda ham inson qalbining ko'zgusi, jamiyat ma'naviy holatining o'ziga xos barometri bo'lib xizmat qilgan. Hikoyaning ixchamligi, undagi voqealar silsilasining lirik va dramatik tig'izligi yozuvchidan ulkan mahorat — kichik bir lavha orqali butun bir davr fojiasini yoki qahramonning murakkab ruhiy olamini ochib berishni talab etadi. O'zbek adabiyotshunosligida "davr va qahramon" masalasi doimo dolzarb bo'lib, u asarning badiiy-g'oyaviy muvaffaqiyatini belgilovchi bosh mezondir.

Zamonaviy o'zbek nasrining yetuk namoyandalaridan biri Ulug'bek Hamdam ijodida hikoya janri shunchaki hikoya qilish san'ati emas, balki insonning ekzistensial mohiyatini tadqiq etuvchi falsafiy laboratoriyadir. Adibning "Na'matak" va "Uzoqdagi Dilnura" hikoyalari o'zining badiiy qurilishi, ramzlarga boyligi va insonshunoslik mahorati bilan bugungi kun kitobxonini uchun ham, adabiyotshunosligi uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu asarlar markazida insonning o'zligi, ma'naviy ildizlari va shiddat bilan o'zgarayotgan davr o'rtasidagi ziddiyatli munosabatlar yotadi.

Mazkur maqolada Ulug'bek Hamdam hikoyanavisligining o'ziga xos xususiyatlari tadqiq etiladi. Avvalo, adabiyotda davr va qahramon talqinining nazariy asoslariga to'xtalib, qahramon xarakterining ijtimoiy muhit ta'sirida shakllanishi tahlil qilinadi. So'ngra, "Na'matak" hikoyasidagi avlodlar almashinuvi va ma'naviy degradatsiya masalasi, "Uzoqdagi Dilnura" hikoyasidagi vijdon uyg'onishi va begonalashuv fojiasi qiyosiy-psixologik jihatdan o'rganiladi.

Tadqiqotning muhim qismi sifatida adibning badiiy mahorati — uning ramzlar (semiotika) bilan ishlashi, matn osti ma'nolarini shakllantirishi va xarakter yaratishdagi psixologik determinizm uslubi chuqur tahlilga tortiladi. Yakuniy qismda esa, ushbu hikoyalarning zamonaviy o'quvchi ma'naviyatini shakllantirishdagi ijtimoiy-axloqiy ahamiyati va asarlarning jahon adabiyoti kontekstidagi o'rni belgilab beriladi.

Maqoladan ko'zlangan asosiy maqsad — Ulug'bek Hamdam hikoyalari misolida inson ma'naviyatini asrash va davrning ma'naviy bo'shliqlarini badiiy tafakkur orqali to'ldirish masalalarini ilmiy asoslashdan iboratdir.

Har qanday badiiy asar, ayniqsa hikoya janri, o'zi mansub bo'lgan davrning ijtimoiy-psixologik manzarasini aks ettiruvchi ko'zgudir. Adabiyotshunoslikda "davr va qahramon" masalasi asarning badiiy qiymatini belgilovchi bosh mezon sanaladi. Ulug'bek Hamdam hikoyalarida ushbu konsepsiya personajlarning ichki dunyosidagi evrilishlar va ma'naviy qadriyatlarning transformatsiyasi orqali ochib beriladi.

Badiiy qahramon — bu shunchaki yozuvchi xayolotining mahsuli emas, balki muayyan ijtimoiy muhitning, vaqtning va makonning natijasidir. "Na'matak" va "Uzoqdagi Dilnura" hikoyalarini tahlil qilar ekanmiz, ularda ikki xil dunyoqarash to'qnashuviga guvoh bo'lamiz:

Bu davr qahramonlari (masalan, "Na'matak"dagi bobo va buvi) uchun hayotning mazmuni — sadoqat, qo'shnichilik haqqi va tabiat bilan hamohanglikdir. Ularning xarakteri bosiqlik va olijanoblik kabi xususiyatlar bilan shakllangan.

"Uzoqdagi Dilnura" hikoyasida esa, (masalan, Kozimjon) vaqt — pul, munosabatlar esa — manfaat demakdir. Uning ruhiyatida shaharning shiddatli sur'ati va hissiy sovuqlik hukmron.

Ulug'bek Hamdam hikoyalarining o'ziga xosligi shundaki, muallif qahramonni tashqi tomondan emas, balki uning ichki monologlari va ruhiy iztiroblari orqali kashf etadi.

"Na'matak" hikoyasida yosh o'spirinlarning buta ismini bilmasligi — bu shunchaki bilimsizlik emas, balki davr ta'sirida insoniyatning hissiy "savodsizligi" boshlanayotganiga ishoradir. Muallif qahramonlarining ismini emas, balki ularning "Men"ini tahlil markaziga qo'yadi. Bu esa asarning umuminsoniy xarakterga ega bo'lishini ta'minlaydi.

Hikoyalarda davrning o'ziga xosligi muayyan detallar yordamida chuqurlashtiriladi.

"Na'matak"da: Butaning birinchi avlod davrida yam-yashil va hosildor bo'lishi — jamiyatdagi ma'naviy butunlikni anglatadi. Keyingi avlodlarda butaning qarishi va unutilishi — qadriyatlarning inqirozini bildiradi.

"Uzoqdagi Dilnura"da: Kozimjonning qimmatbaho avtomobili, "sovuq" konditsioner havosi va qo'lidagi qimmatbaho qadah — ularning barchasi zamonaviy davr qahramonining yolg'izligi va sun'iy dunyosini ifodalovchi ramzlardir.

Ulug'bek Hamdam hikoyalarida qahramonlar shunchaki voqea ishtirokchilari emas, balki davrning ma'naviy dardlarini o'zida tashuvchi jonli timsollardir. Yozuvchi qahramon ruhiyati orqali o'quvchini "Inson o'zligini qayerda va qachon yo'qota boshladi?" degan savol atrofida mushohada yuritishga chorlaydi.

Muallif har bir hikoyada o'ziga xos kompozitsion qurilmadan foydalanib, qahramonning ma'naviy qiyofasini chizib beradi.

"Na'matak" hikoyasi muallifning falsafiy mushohadalari bilan yo'g'rilganligini ko'rishimiz mumkin. Hikoyada na'matak butasi shunchaki fon emas, balki asarning markaziy "qahramoni" darajasiga ko'tarilgan.

Yozuvchi yigit va qizning na'matak mevasini "o'ziniki" deb da'vo qilmasligini tasvirlash orqali, u davrdagi odamlarning munosabati nafsdan ustunligini, muhabbatning samimiyligini ko'rsatadi.

Hikoyada uchta davr (uchta avlod) parallel ravishda beriladi. Agar birinchi avlodda na'matak mehr timsoli bo'lsa, uchinchi avlodga kelib u "ismini hech kim bilmaydigan tikanli buta"ga aylanadi. Bu — jamiyatda ma'naviy immunitetning pasayishidir desak mubolag'a bo'lmaydi.

"Uzoqdagi Dilnura" hikoyasi zamonaviy qahramonning ichki dunyosidagi parchalanishni mahorat bilan ko'rsatib beradi.

Kozimjon obrazi — davr mahsuli: Kozimjon — muvaffaqiyatli tadbirkor, lekin ma'naviy "yetim". Uning qishloqqa — o'z ildizlariga qaytishi qiyinchilik bilan kechadi. Muallif Kozimjonning mashinasidagi konditsioner sovuqligi va uning qalbidagi muzlik o'rtasida o'xshashlik o'rnatadi.

Hikoyada ikki xil "Dilnura" qarama-qarshiligini ko'ramiz. Hikoyaning eng ta'sirli joyi — shahardagi raqqosa Dilnura va qishloqdagi musibatda qolgan qiz Dilnura obrazlarining to'qnashuvidir. Kozimjon shahardagi Dilnura uchun pul sochadi, lekin qishloqdagi Dilnuraga yordam berishga kechikadi. Bu yerda "uzoqdagi" so'zi masofani emas, balki qahramonning o'zligidan qanchalik uzoqlashganini anglatadi.

Ulug'bek Hamdam qahramonlar xarakterini ochishda detallardan unumli foydalanadi. Sindirilgan qadah: "Uzoqdagi Dilnura" hikoyasining oxirida Kozimjonning qo'lidan qadahning tushib sinishi — uning sun'iy dabdabali hayoti va xotirjamligining parchalanishi ramzidir. Na'matak gullari: "Na'matak" hikoyasida butaning holati (gullashi yoki qurishi) jamiyatning ma'naviy sog'lomligini ko'rsatuvchi obraz vazifasini o'taydi.

Ushbu hikoyalarda davr qahramonni emas, qahramon o'zining tanlovi bilan davrning qiyofasini belgilaydi. Ulug'bek Hamdam o'quvchini tashqi muvaffaqiyat ortidan quvmasdan, ichki dunyodagi "na'matak"larni asrab qolishga chaqiradi. Ushbu tahlillar ko'rsatadiki, yozuvchi nasrida psixologizm va falsafiylik yetakchi o'rin egallaydi.

Ulug'bek Hamdam hikoyalarida har bir detal ma'lum bir g'oyaviy yukni tashuvchi semiotik birlik (belgi) hisoblanadi.

Hikoyada na'matak butasi o'suvchi "ajriqzor qattiq yer" — bu turg'unlik va inson qalbining qattiqlashuvi ramzidir. Butaning bu yerda unib chiqishi esa "sirli taqdir" — ya'ni insoniyatga berilgan ilohiy imkoniyatdir. Avlodlar o'tishi bilan butaning e'tibordan qolishi — jamiyatning ma'naviy inqirozi sifatida talqin qilinadi.

"Uzoqdagi Dilnura"dagi tovush va ranglar jilosi: Hikoya boshidagi telefon qo'ng'irog'ining "asabiy" sadosi va oxiridagi singan qadahning "jarangi" — qahramon hayotidagi xotirjamlikning yakun topganini bildiradi.

Kozimjon — bu shunchaki tadbirkor emas, u o'zligini moddiyatga sotgan inson modelidir. Uning raqqosa Dilnuraga intilishi — o'z vijdonidagi og'riqni shahvoniy lazzat bilan bostirishga bo'lgan ongsiz urinishdir. Biroq, qishloqdagi "uzoqdagi" Dilnuraning dardi bu soxta to'siqni yirib o'tadi. Muallif bu yerda psixologik yondashuvdan foydalanib, insonning bostirilgan tuyg'ulari baribir yuzaga chiqishini ko'rsatadi.

Ulug'bek hamdam hikoyalarida xulosa ya'ni yakunni kitobxonning o'ziga qo'yadi. Uni o'ylashga, asar qahramonini tahlil qilishga majbur qiladi. Kozimjonning oxirgi xitobi ("Nega men... his qilmay qo'ydim?") — bu o'quvchiga berilgan savoldir. "Na'matak" hikoyasidagi yigit va qizning o'y-xayollari mavhum qoldirilishi ham o'quvchini faol mushohada qilishga chorlaydi.

Adib o'zining ramzlarga boy tili, psixologik tahlil mahorati va janr chegaralarini kengaytirishi bilan o'zbek hikoyachiligini jahon adabiyoti talablari darajasiga olib chiqdi. Uning hikoyalari orqali biz nafaqat davrni, balki o'zimizni, qalbimizning eng tubida yotgan hislarimizni kashf etamiz.

Ulug'bek Hamdam o'z hikoyalarida shunchaki voqelikni kuzatuvchi emas, balki jamiyatning ma'naviy ahvoliga tashxis qo'yuvchi "shifokor" sifatida namoyon bo'ladi. "Na'matak" hikoyasida adib uchinchi avlod misolida milliy ildizlardan uzilish xavfini ko'rsatadi. Na'matakning ismini bilmaslik — bu shunchaki o'simlikni tanimaslik emas, balki ajdodlar merosi va ular yashagan, e'zozlagan olamga begonalashishdir.

Mening fikrimga ko'ra, badiiy asarning muvaffaqiyati uning o'quvchini qay darajada o'zgartira olishi, ta'sir qilishi bilan belgilanadi.

"Uzoqdagi Dilnura" hikoyasidagi yetakchi obraz Kozimjonning asar oxiridagi iztirobi o'quvchida ham o'z-o'zini taftish qilish tuyg'usini uyg'otadi. O'quvchi o'zidan so'raydi: "Mening hayotimda ham 'uzoqdagi' bo'lib qolgan yaqinlarim yo'qmi?". Adib ochiqchasiga nasihat qilmaydi, balki qahramonning xatosi orqali o'quvchiga dars beradi.

Bugungi kunda insoniyatning ma'naviy inqirozi global muammoga aylangan. Ulug'bek Hamdam o'zbekona muhitni tasvirlasa-da, u ko'targan muammolar (begonalashuv, moddiyat bosimi, vijdon azobi) barcha xalqlar uchun birdek tushunarlidir. Qahramonlarning "Men kimman?" va "Nega shunday yashayapman?" kabi savollari asarlarni jahon adabiyotidagi ekzistensialistik oqimlar bilan yaqinlashtiradi.

Har ikki hikoyaning zamirida "Inson bo'lib qolish" mas'uliyati yotadi. Bu esa Ulug'bek Hamdam ijodining umuminsoniy qiymatini belgilab beradi.

Ulug'bek Hamdam hikoyalari shunchaki badiiy mutolaa predmeti emas, balki zamonamizning ma'naviy-axloqiy muammolarini o'zida aks ettirgan ijtimoiy ko'zgudir. Adib o'z asarlari orqali jamiyatni hushyorlikka, yaqinlariga nisbatan e'tiborli bo'lishga va o'z qalbining ovozigacha quloq tutishga chorlaydi.

XULOSA

Ulugʻbek Hamdamning "Naʼmatak" va "Uzoqdagi Dilnura" hikoyalari asosida olib borilgan ushbu tadqiqot zamonaviy oʻzbek nasrida davr va qahramon masalasi nafaqat ijtimoiy, balki chuqur ekzistensial muammo sifatida talqin etilayotganini koʻrsatdi. Yozuvchi hikoyalarida davr shunchaki voqealar kechadigan vaqt oʻlchami emas, balki qahramonning maʼnaviy qiyofasini belgilovchi asosiy omildir. "Naʼmatak" hikoyasida uch avlod almashinuvi orqali jamiyatning hissiy "sovushi" va maʼnaviy xotira susayishi jarayoni mahorat bilan chizilgan. Birinchi avlodda mehr-muhabbat ramzi boʻlgan butaning uchinchi avlodga kelib "tikanli oʻsimlik"ka aylanishi — insoniyatning tabiatdan va oʻzligidan begonalashuvini anglatuvchi jiddiy ogohlantirishdir.

"Uzoqdagi Dilnura" hikoyasidagi Kozimjon obrazi bugungi kunning maʼnaviy inqirozdagi insoni uchun prototipdir. Uning hayoti moddiy farovonlik va sunʼiy yutuqlar ustiga qurilgan, ammo bu dabdaba ortida maʼnaviy boʻshliq yashiringan. Raqqosa Dilnura va qishloqdagi dardli Dilnura obrazlarining qarama-qarshiligi qahramonning ikkiga boʻlingan ruhiyatini fosh etadi. Kozimjonning asar oxiridagi ruhiy holati — bu kutilmagan pushaymonlik emas, balki uzoq vaqt bosib kelingan vijdon ovozinining portlashidir.

"Naʼmatak" va "Uzoqdagi Dilnura" hikoyalari orqali adib jamiyatni hushyorlikka chorlaydi. Inson oʻz ichidagi "Naʼmatak"ni quritmasligi va oʻzidan uzoqlashgan "Dilnura"larini qaytarishi kerakligi asarlarning bosh leytmotivini tashkil etadi. Ushbu maqola adib mahoratini anglash orqali zamonaviy nasrning rivojlanish tendensiyalarini tushunishga xizmat qiladi.

Ulugʻbek Hamdam oʻzbek hikoyachiligiga katta yangilik olib kirdi. U hayotni shunchaki boricha tasvirlab bermay, uni falsafiy mushohada va zamonaviy ruh bilan boyitdi. Uning hikoyalarida shunchaki qiziqarli voqealar emas, balki insonning oʻzligini anglashi va ichki kechinmalari birinchi oʻringa chiqadi. Shu sababli, uning asarlarini oʻqigan kitobxon shunchaki dam olmaydi, balki oʻz hayoti va dunyoqarashi haqida chuqur oʻylay boshlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Hamdam U. Naʼmatak (Hikoyalar toʻplami). – Toshkent: "Sharq" NMAK, 2012. – 128 b.
2. Hamdam U. Uzoqdagi Dilnura (Hikoya). – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2015.
3. Hamdam U. Yaxshiya, sen borsan. (roman va hikoyalar toʻplami). – Toshkent: "Akademnashr", 2023
4. Oʻzbek tili izohli lugʻati. 5 jildlik. – Toshkent: "Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2006-2008.
5. Ziyo.uz elektron kutubxonasi – Ulugʻbek Hamdam hikoyalari va ular haqidagi taqrizlar bazasi.

